

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

Yıl/Year: 2018 • Sayı: 1

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GÜNDELİK YAŞAMA ETKİLERİ: ETİK SORUNLAR AÇISINDAN BİR SORGULAMA

EFFECTS OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON DAILY LIFE:
AN INVESTIGATION IN TERMS OF ETHICAL ISSUES

Arş. Gör. Mustafa Cankurt Kurt
Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü // cankurtkurt@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

Bilişim Teknolojileri,
Gündelik Yaşam, Etik.

Özet

Bilginin temel üretim ve güç faktörü olduğu enformasyon çağı, getirdiği önemli yeniliklerin beraberinde gündelik yaşamda da birçok değişimin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Bu çağın en önemli kaynağı olan bilginin işlenmesi, dönüştürülmesi, saklanması, korunması, iletilmesi ve erişilmesi ile ilgilenen bilişim teknolojisi (BT) bir yandan bilgi toplumunu yapılandırırken diğer yandan da ortaya yeni etik sorunların çıkmasına sebep olmaktadır. İletişimin ve etkileşimin hayati bir önem taşıdığı günümüzde bireylerin, grupların veya kurumların kendi içlerinde ve birbirleri arasında etik açıdan sorunların meydana gelmesi toplumsal ilişkilerin gelişmesinin önünde büyük bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı bilişim teknolojilerinin gündelik yaşam üzerindeki etkilerinin ve ortaya çıkardığı etik sorunların belirlenmesi ardından bunların analizlerinin yapılmasıdır.

Keywords:

Information
Technologies, Daily
Life, Ethics

Abstract

Information is the main production and power factor of our age. Information technologies (IT) are responsible for process, convert, storage, preserve and access to data. These technologies are structured to information society, but they cause to occur

ethical problems as well. Today, communication and interaction are vitals for our community, these ethical problems no matter between persons, groups or organizations, are obstacles for development of social relationships. The goal of this study is to determine the effects of information technologies on daily life and ethical problems, and after to analyze the results we found.

1. Giriş

Teknoloji, tarih boyunca insanlığın varlığını beslemiş ve karakterini, büyük ölçüde yine insanlıktan beslenerek geliştirmiştir. Teknoloji insan yapımıdır ve bunun bir sonucu olarak teknolojik cihazların tümü maddi bileşenleri içermektedir. Ancak teknoloji özünde bir maddeye ait değil, insanoğluluyla birlikte yaşayan ve onunla birlikte gelişen bir olgudur. İnsanların egemenliğinde yoğun bir şekilde ilerleme gösteren teknoloji, aslında insanları başkalaştıran bir faaliyettir. Uzak olanı yakınlaştıran, görünmeyeni gösteren bu faaliyet, insanların yaşamlarında radikal değişimlere yol açmıştır. Öyle ki, sürekli bir etkileşim haline olduğumuz teknoloji adeta bedenlerimizin bir uzantısı haline gelmiştir (Artut, 2014, s. 12).

Teknolojinin insanoğlunun yaşamı üzerindeki etkisini tarihin pek çok farklı aşamasından alınan örneklerle açıklamak mümkündür. Örneğin Gutenberg Galaksisi adlı kitabında Marshall McLuhan, matbaayı büyük bir değişimin başlangıcı olarak ele almıştır. Öyle ki bu değişim süreci insanlığın ekonomik, kültürel ve hatta politik tarihinde köklü değişikliklere sebep olmuştur. Ana dillerinde yayımlanmış kitaplarla tanışan milletler tarihte ilk kez kendilerini görmüştür ve matbaa toplumsal birliktelik beraberinde milliyetçilik devriminin gerçekleşmesinde çok büyük bir rol oynamıştır. Aynı şekilde matbaa kitapları ulaşılabilir, taşınabilir ve ucuz gale getirilmiştir. Yazıdaki standartlaşma onun okunmasını kolaylaştırmış ve bunların sonucunda insanlar kitabını alıp bir köşeye çekilerek tamamen keyfi bir biçimde bireyselleşmeye başlamışlardır. Matbaanın dil üzerindeki etkilerine bakıldığında ise o döneme kadar sadece ruhani seçkinlerin ve küçük bir kesimin okuyabildiği Latince el yazması kitaplar yerlerini toplumların anadillerinde basılmış kitaplara bırakmıştır. Son olarak da sanayileşme sürecini bir başlangıç olarak gören McLuhan elektronikleşmeye birlikte dünyanın küçülüp ve sınırlarının ortadan kalktığını ve onun adeta

büzüşerek tek bir küçük köye dönüştüğünü söylemektedir (McLuhan, 2007). İnternet ve bilgisayarların hayatlarımıza girmesi, yaygınlaşmaları, kablosuz teknolojiler ve son olarak da mobil teknolojiler ile birlikte toplumun zaman ve mekân algıları büyük ölçekte değişime uğramıştır, her an ve her yerde bilgiye ulaşma ve başkaları tarafından ulaşılabilme arzusu McLuhan'ın "Küresel Köy" tanımlamasının günümüz toplumuna ne kadar uyduğunu göstermektedir.

Değişimler ile birlikte gelen yenilikler günlük yaşamı daha da kolaylaştırılmış, ilginçleştirmiş, işleri yapma sürelerini kısaltmıştır. Bilgiye kolaylıkla ve kısa zamanda ulaşılabilmekte, bu bilgiyi saklamak, dağıtmak ya da başka bilgilerle birleştirip yeni bilgiler oluşturmak mümkün olabilmektedir. Kuşkusuz ilk bakışta bütün bunlar bireysel ve toplumsal hayatlar üzerinde gerçekleşen olumlu değişiklikler olarak değerlendirilir. Ne var ki bu olumlu etkilerin yanı başında, çoğu zaman arka planda kalan ve görülmeyen ya da göz ardı edilebilen bir dizi olumsuz etki de bulunmaktadır (Dedeoğlu, 2006, s. 9).

Bu çalışmanın ilk bölümünde teknoloji kavramı ve teknoloji-insan ilişkisi, ikinci bölümde ise değişen gündelik hayat kavramı incelenecektir. Son bölümde ise bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile ortaya çıkan etik sorunların analizleri yapılacak ve ardından bu analizlerin ışığında çeşitli değerlendirilmelere yer verilecektir.

2. Teknoloji ve İnsan

"Teknoloji" kelimesinin tarihsel gelişimi ve etimolojik yapısına bakıldığında, incelenen birçok kaynaktan kelimenin ortaya çıkışının Antik Yunan Uygarlığı'na kadar uzandığı görülmektedir. Kelimenin yapısal analizi incelendiğinde, teknoloji teriminin, technê ve logos kelimelerinden türediği söylenebilir. Technê Antik Yunanca'da sanata ve zanaata dair maharet anlamına gelmektedir. Logos ise sistem veya çalışma anlamında kullanılmaktadır. Sanata ve zanaata dair içeriği ile Tekhne, logos kavramı ile birleştiğinde sistematik bir olguya dönüşmektedir (Artut, 2014, s. 24).

Stephen J. Kline, What is Technology [Teknoloji Nedir] isimli makalesinde "teknoloji" kavramını ve bu kavramın farklı kullanım şekillerini açıklamaya çalışmıştır. Teknoloji kelimesinin nesnelere, eylemlere, süreçlere, yönetimlere ve süreçlere temsil ettiğini belirten Kline, teknolojinin ayrıca önemli işleyiş süreçlerini ve ilerlemeyi temsil eden bir sembolik sıfat olduğunu söyler. Kline, aynı makalede teknoloji sözcüğünün dört farklı kullanım şeklinden bahseder.

Birinci kullanım, donanım veya eser olarak, insan tarafından üretilen doğal olmayan her tür şey olarak nitelendirilir. İkinci kullanım teknolojiyi üretimin sosyo-teknik sistemi olarak nitelendirirken, bu kullanımın tanımını belirli bir tür donanımın üretilmesi için gerekli olan tüm unsurlar ve girdileriyle (insan, makineleşme, kaynaklar, süreçler ve yasal, ekonomik, politik ve fiziksel çevre) birlikte tam olarak işleyen bir sistem olarak yapmıştır. Üçüncü kullanım görevi yerine getirmek için gerekli olan bilgi, beceri, süreç ve prosedürlerini ifade ederken; sonuncu ve dördüncü kullanım şekli ise kullanımın sosyo-teknik bir sistemi olarak insanların kapasitelerini arttıracak sistemlerin yardımı olmadan başaramayacakları görevleri, insan ve donanım kombinasyonlarını kullanan bir sistem olarak tanımlamıştır (Kline, 1985, s. 215-217).

Teknolojinin, etimolojik kökeni, anlamı ve kullanım alanlarından sonra insan ile olan ilişkisine ışık tutulmalıdır.

İnsanoğlunun teknoloji kullanımında kendine sağladığı avantajlar elbette, diğer canlılara oranla devasa bir boyuta ulaşmıştır. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran en temel özellik, ortaya çıkardığı bulguları, kendi hemcinsleri ile paylaşabilmesi ve bilgiyi ileriye taşıyabilmesidir. Bu sayede, insanoğlunun kurduğu medeniyet, zaman içinde diğer canlılara hükmeder hale gelmiş ve paydaşlarına, diğer canlılara oranla ciddi avantajlar sağlamıştır. Teknoloji kullanımı ile neredeyse dünyanın tamamına hâkim olan insanoğlu, elde ettiği teknolojik gücün tam aksine, doğduğu an doğada oldukça güçsüz ve savunmasız bir canlı olarak yer almıştır. Yeni doğmuş bir insan yavrusunun, kendi kendine ayağa kalkıp doğrulması ve yürümeye başlaması için ortalama bir yıl süre geçmesi gerekmektedir. İnsanoğlunun evriminde alet kullanımı, zekânın varlığı ve gelişimi açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. İlk alet kullanımının ne zaman ve ne şekilde olduğunu tespit etmek, elde edilen arkeolojik buluntuların, gerçekten insan gayretleriyle yapıp yapılmadıklarının tespit edilememesinden ötürü oldukça zordur. İddialara göre, günümüzden 4 milyon yıl önce, Buzul çaığında yaşamış olan *Australopithecus* türü, iki ayak üzerinde durabilme yetisi ve ağız yapısı ile insanlara anatomik özellikler açısından oldukça benzemektedir. Tarihin çok eski zamanlarında, insanoğlunun, ilkel anlamda ilk defa enstrüman kullanımıyla bugüne kadar, uygarlık tarihinde teknolojik açıdan oldukça üst seviyelerde gelişmeler elde edilmiştir (Artut, 2014, s. 31-33).

3. Gündelik Hayat Kavramı ve Bilişim Teknolojilerin Değişim Sürecindeki Yeri

“Gündelik olan”, bilebildiğimiz bütün toplumlarda insan soyunun varlığını sürdürmek için geliştirdiği etkinliklerden oluşur: yeme, içme, barınma, üretme, güvenlik, soyun yeniden üretimi gibi basit insani gereksinimleri karşılamak üzere yapılan tüm etkinlikler, “gündelik” rutinlerin yığılmış bilgilerin, ritüellerin, toplumsal işbölümünün arasında dağılmış bir yığın işi kapsar. Dünyanın her bir yerinde bulunan insanlar, kendileri açısından varlıklarını sürdürmenin yollarını keşfederler. İnsan etkinliğinin temelini oluşturan bu işler kuşkusuz mekanik, sürekli yeniden keşfedilen işler olarak algılanamaz. İnsan, belirli eylemleri gerçekleştirirken bu eylemleri düşünceleriyle, duygularıyla sınavan, bilgi biriktiren ve değerlendiren bir varlık olduğuna göre, anlamlandırmayı, değerlendirmeyi çözümlmeyi, deneyimi ve yerleşmiş ilişkileri, gündelik olanın dışında tutması olanaklı olmayacaktır (Şahin & Balta, 2001, s. 185-186).

Gündelik rutinlerimiz, ötekiler ile neredeyse sürekli olarak giriştiğimiz etkileşimler ile bizim yaptıklarımıza yapı ve biçim kazandırır. Bunları inceleyerek toplumsal varlıklar olarak kendimiz ve toplum yaşamının kendisi hakkında çok şey öğrenilebilmektedir. Günlük yaşamın incelenmesi bize, insanların gerçekliği değiştirecek biçimde yaratıcı eylemlere nasıl girişeceğini gösterir. Toplumsal davranış bir ölçüye kadar roller, normlar ve paylaşılan beklentiler gibi güçler tarafından yönlendirilir ise de bireyler gerçekliği, geldikleri kökenlere, çıkarlara ve güdülere göre farklı farklı algılamaktadır. Bireyler, yaratıcı eylemde bulunma yeteneğine sahip olduğundan, aldıkları kararlar ve giriştikleri eylemlerle gerçekliği sürekli olarak biçimlendirirler. Başka deyişle, gerçeklik sabit ya da durağan değildir. Gerçeklik insanların birbirleriyle etkileşimi sonucu yaratılır. Günlük yaşamdaki toplumsal etkileşimin incelenmesi, daha büyük toplum düzenleri ile kurumların anlaşılması için yararlıdır. Büyük ölçekli toplum düzenlerinin hepsi, aslında bizim günlük olarak içine girdiğimiz toplumsal etkileşim kalıplarına bağlıdır. Modern toplumlarda, kasaba ve kentlerde yaşayan insanların büyük çoğunluğu, kişisel olarak tanımadıkları başka insanlara sürekli olarak etkileşim içine girerler. Uygur kayıtsızlık, bütün gürültülü kalabalıkları, geçici nitelikteki kişisel olmayan ilişkileriyle birlikte kent yaşamına sahip olduğu niteliği veren mekanizmalar arasındadır (Giddens, 2012, s. 168-169).

Bilgisayarlar, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçleri ve işlevlerinde kaydedilen hızlı gelişim ve özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmelerle birlikte bireysel ve toplumsal yaşamları çok yönlü etkileyerek değiştirmeye başlamıştır. Toplum yaşa-

mı üzerindeki etkiler, kısaca bilişim teknolojileri (BT) olarak ifade edilen bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı bir gelişme sürecinde olması nedeniyle, gün geçtikçe daha çok alanda yaşanır olmuş, etkilenen yaşam alanlarında esaslı değişimler gerçekleşmiştir. Bilişim teknolojilerini gücü ve yaygınlığı nedeniyle kullanıldığı alanı derinden etkilemekte, bu etkiler kurum ve işlevlerde değişikliklere neden olmaktadır. Teknoloji insanların daha rahat, daha iyi koşullarda yaşaması için bir araç olma işlevi taşımaktadır. Diğer teknolojik araçlarda olduğu gibi bilişim teknolojilerinin de asıl amacı ve işlevi insanın iyiliğine hizmet etmektir ya da öyle olmalıdır. Bilişim teknolojileri insanların işlerini daha kısa zamanda, daha kolay yapmalarını; daha iyi koşullarda yaşayabilmeleri için bir araç olma görevi taşımaktadır. Sosyal yaşamda geniş bir alanda kullanıldığına tanık olduğumuz bilişim teknolojileri, üretim, eğitim, haberleşme, alışveriş, ulaşım ve daha birçok alanda kullanılmaktadır. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birlikte bütün dünyanın aynı ağ üzerinden haberleşebiliyor olması ilişki ve etkileşimi güçlendirmiştir. Bireylerin istediği bilgiye, daha kısa sürede, daha kolay bir şekilde erişebilmesi, farklı coğrafyalarda bulunan diğer bireylerle kolaylıkla iletişim kurabilmesi sonunda farklı kültürler arasında etkileşim ve işbirliği arttırmıştır. Ancak, bilişim teknolojilerinin sağladığı bu olanaklar, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak karşılıklı ve etkileşimli olarak bilgilenen bireylerin oluşturduğu bilgi toplumunda ortaya çıkan yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Yaşamın neredeyse her alanında bilişim teknolojilerinin kullanılması, bu teknolojilerin vazgeçilmez olması ve bağımlılık yaratması yeni ortaya çıkan sorunların belki de başında gelmektedir. Teknolojilerdeki gelişmeler insanın bugüne dek oluşturmuş olduğu değerleri zedeleyebildiği gibi, insanın insan olma niteliklerini tehdit edebilmektedir (Deoğlu, 2006, s. 1-3). Bilgi toplumunun sorunlarından bahsedilmesinden önce onun ve bilişim çağının çeşitli tanımlarına yer verilmelidir.

Alvin Toffler, üçüncü dalga adlı kitabında insanlık tarihini, tarımın başlamasıyla doğan birinci dalga, endüstri devrimi ile başlayan ikinci dalga ve günümüz bilişim çağını ifade eden üçüncü dalga olarak bölümlere ayırmıştır. Üçüncü dalganın yeni yaşam tarzlarını yanında getirdiğini belirten Toffler, onun ailelerimizi dağıtarak, ekonomimizi felce uğratarak, değerlerimizi yere çalarak etkilediğini belirtmiştir. Yeni bir uygarlık olarak tanımladığı üçüncü dalga, çeşitli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına, eski fabrika düzenini etkisiz hale getiren üretim süreçlerine, yeni bir aile yapısına ve gelecekteki okul ve kurum yapısına dayanmaktadır (Toffler, 2008, s. 15-17).

Peter Drucker, bilgi toplumunu kapitalist ötesi bir toplum olarak tanımlamaktadır. Bu toplum çoğulculuğun hüküm sürdüğü, sosyalist veya kapitalist değil bunların ötesinde, temel ekonomik kaynağın bilgi olduğu bir yapılanma şeklinde ele almaktadır. Gelecek hakkında öngörülerde bulunmayı riskli bulsa da onun görüşleri geleceğin, dünyadaki değerlerin, inançların, sosyal ve ekonomik yapıların, siyasal kavram ve sistemlerin, genel olarak dünya görüşlerinin bugün tahmin edilenden çok daha farklı olduğu yönündedir (Drucker, 1993, s. 13)

Manuel Castells ise enformasyon çağında baskın olan işlevlerin ağlar etrafında örgütlendiğini belirterek onu “Ağ Toplumu” olarak adlandırmıştır. Ağ, birbirine bağlantılı düğümler dizisidir. Düğüm bir bükümün kendi kendini kestiği noktadır. Burada düğümün ne olduğu, hangi somut ağlardan bahsettiğimize bağlıdır. Küresel finansal akışlar ağında düğümler, menkul kıymetler piyasalarıdır. Avrupa Birliği’ni yöneten siyasi ağda ise bu düğümler ülkelerin bakanlar konseyleri ve Avrupa Komisyonu üyeleridir. Ağlar toplumlarımızın yeni sosyal yapısını oluşturmakta ve ağ oluşturma mantığının yayılmasında üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçlerinde işleyiş, sonuçları ciddi biçimde değiştirmektedir. Ağlar, sınırsız biçimde genişleyebilen, ağ çerçevesinde iletişim kurabilmeleri, açıkçası aynı iletişim kurallarını (örneğin değerler ya da performans hedefleri) paylaşmaları halinde yeni düğümlerle bütünleşen açık yapılarıdır. Ağa dayalı bir toplumsal yapı, dengesini bozmaksızın yeniliklere gidebilecek, son derece dinamik, açık bir sistemdir (Castells, 2008, s. 621-623).

Bilgi toplumuna yapılan bu üç tanımlama da ne kadar ekonomi odaklı olursa olsun temellerinde toplumsal değişimleri de barındırır. Bilişim teknolojisinin hayatlarımızdaki etkileri irdelenirken ilk olarak ele alınması gereken toplumun en küçük fakat en temel birimlerinden biri olan aile kurumudur.

Bilişim teknolojilerinin aile kurumu toplumun temelini oluşturmaktadır. Bilgisayar, internet hizmetlerinin özellikle son yıllarda iletişim amaçlı kullanım olanaklarının gelişmesiyle birlikte, ailelerin temel teknoloji gereksinimleri arasına girmiştir. Öyle ki günümüzde artık her evde internet bağlantısı olan bir bilgisayar bulunması neredeyse zorunlu bir hal almıştır. Aile yaşantısına bu derece girmiş olan bilgisayar ve internet teknolojilerinden kuşkusuz aile içi iletişimde de geniş çaplı yararlanma söz konusudur. Aile içi iletişimin de temelde bireyler arası iletişim etkinliği olduğu düşünüldüğünde; internetle iletişimin yüz yüze iletişime göre olumlu ve olumsuz özelliklerinin yansımaları aile içi ilişkileri de doğrudan etkilemektedir. Fiziksel olanaksızlıklardan dolayı sık haberleşme ihtiyacı duyan aile bireylerinin, birbirleriyle kolay iletişim kur-

malarına olanak tanınması ve buna ek olarak, gerçekleştirilen görsel ve işitsel teknolojilerle desteklenmiş internet tabanlı iletişimin; diğer iletişim araçlarına oranla görece daha ekonomik olması, internetin aile içi iletişimde kullanımını yaygınlaştıran etmenler arasındadır. (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü , 2008, s. 3).

Farklı bir bakış açısından bakıldığında ise aileyi diğer sosyal topluluklardan ayıran en belirleyici özellik aile bireyleri arasında yaşanan iletişimin derinliğidir. Diğer sosyal toplulukların aksine aile içinde uzun süreli ve yüksek düzeyde derinlikli iletişim süreçlerinin yaşandığı, bireylerinin birbirlerini tanıdığı, birbirlerine güvendikleri ve birbirlerini anladıkları kabul edilir. Bu varsayıma dayalı bir yaşam birlikteliği olarak kabul edilen aile yaşamında etkileşim ve iletişim sürecinin kalitesi düştüğünde aile birlikteliği zarar görebilir (Çalışkan & Aslander, 2014, s. 264).

Bireyler, aile ilişkilerinin geliştirilmesinde ve aile ortamının sıcak bir yuvaya dönüştürülmesinde çok önemli işlevlere yönelik olarak kullanabilecekleri serbest zamanlarını, bilgisayar karşısında harcamaktadırlar. Bu ise aile içi etkileşimi zayıflatmakta ve bireyler arasındaki ilişkileri hem nicelik, hem de nitelik bakımından olumsuz olarak etkilemektedir. Sonuçta da aile içi ilişkilerin seyri, “aynı çatı altında fakat birbirine yabancı bireyler” boyutuna doğru sürüklenmektedir. Bu durum, çocukların sosyalizasyonunu ve kişilik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek çok ciddi riskleri de beraberinde getirmiştir (Arslan, 2004, s. 9).

Aile kurumunun ardından sosyal ilişkiler bağlamında bilişim teknolojilerinin etkilerine bakıldığında. Gözde Dedeoğlu, Bilişim Toplumu ve Etik Sorunlar kitabında bu konu hakkında, “Elektronik haberleşme yüzyüze ilişkinin sıcaklığından ve dürüstlüğünden yoksun olma gibi olumsuz niteliklerle birlikte, coğrafyadan bağımsız olarak, çok sayıda kişiyle kısa sürede iletişim kurma ve ilişkileri daha kısa sürede geliştirme, ilişki sürdürme olanağı sunmaktadır. Bireysel elektronik postanın yanısıra grup bazında iletişim kurulabilmesi, video konferans olanağı, sayısal fotoğraf makinaları, bilgisayarlarla görüntü gönderilme olanağı, cep telefonları; çok kısa sürede, çok sayıda ve taraflarla ilgili kapsamlı bilgi veren iletişimin kurulabilmesine olanak tanımaktadır. Bir kişi bilgisayarına gelen bilgiyi saklayabilmekte, bu bilgiyi başka bilgilerle birleştirebilmekte, diğer kişilere gönderebilmektedir. Bu nedenle günümüz insanı önceki kuşaklarla kıyaslandığında daha kısa sürede, daha çok ilişki kurabilmekte, bu ilişkileri sürdürebilmekte, tarafların birbirlerini daha ayrıntılı olarak daha kısa sürede tanımaları mümkün olabilmektedir. İnternet’in sunduğu bu olanakla

farklı coğrafyalarda, ortak ilgi ve amaçlar taşıyan kişiler kolaylıkla grup kurabilmekte; bilgi ve fikir alışverişi yapabilmekte, ortak kararlar alabilmektedir. Yine bilişim teknolojilerinin sunduğu hızlı iletişim olanağı sayesinde çok kısa zaman içerisinde çok sayıda insanı ilgilendiren bir organizasyonu gerçekleştirmek ve duyurmak mümkün olabilmektedir.” demiştir (Dedeoğlu, 2006, s. 15).

Tom Tyler (2002), sosyal ilişkiler bakımından konuyu hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle ele almıştır. Ona göre, günümüzde kişilerarasındaki iletişimin sıklığı ve kalitesi artmıştır. İnsanlar birbirlerine kolaylıkla ulaşabilmekte bu yolla bağlı olma ve başkaları tarafından desteklenme ihtiyaçlarını tatmin edebilmektedirler. Bu durumun ailelerde, kurumlarda, topluluklarda ve genel olarak toplumun tamamında bağlılık duygularını güçlendirdiğini ve mutluluk getirdiğini belirtmiştir. Diğer bir taraftan insanların her geçen gün evlerinden çıkmak için nedenlerinin azalmasının sosyal bağları ve yüz yüze iletişimi zayıflattığını söylemektedir. Özellikle internet insanlara evlerinden çalışmak, yeni arkadaşlık ve hatta romantik ilişkiler kurmak, banka işlerini halletmek, politik ve toplumsal içerikli tartışmalara katılmak gibi daha birçok örnekle çoğaltılabilecek az ya da çok sosyal ilişki gerektiren işlerini halledebilmektedir. Bu durum sağladığı avantajlar bir kenara koyulursa psikolojik açıdan iyi hissetme ve tatmin duygusunun azalmasına sebep olabilmektedir (Tyler, 2002, s. 196).

Kısa sürede yeni bir ilişki kurup, aynı anda çok sayıda, çeşitli ilişkiyi sürdürme olanağı; ne yazık ki bu ilişkilere yüzyüze iletişimin sıcaklığını, dürüstlüğüne sağlamayacağı gibi, öte yandan, kısa sürede kuruluveren ilişkilerin aynı kısa sürede sonlanmasını engelleyememekte, elektronik ortamın eksiklikleri yerine yaratılan hayali varsayımlar ise insan ilişkilerine yönelik kırıklıkların yaşanmasına neden olabilmektedir (Dedeoğlu, 2006, s. 92).

Toplumsal konularla alakalı olarak ona hizmet eden sosyal kurumlar da bilişim teknolojilerinin etkileriyle büyük değişimlere uğramıştır.

Bilişim teknolojilerinin sağlık sektöründe kullanılması hayatımıza e-sağlık kavramını sokmuştur. Günümüzde sağlık hizmetleri verilirken hastaneler sürekli olarak eski ve yeni verilerle ilgilenmek zorundadır. Hastanın yaşı, cinsiyeti, kan basıncı, ameliyat tarihi, geçen ayda sağlık ocağına başvuran hasta sayısı vb. her gün bu verileri toplamak, kaydedip saklamak ve sonra bu kayıtları arayıp onlara yeniden başvurmak ya da bu verileri işleyip çeşitli istatistiksel sonuçlar (Bilgi-Information) elde etmek için bilgisayarlar ve internet kullanılmaktadır. Elde edilen bu bilgiler ise yeni verileri yorumlamak için kullanılmaktadır. Tüm bu etkinliklerin yanı sıra karar verme becerisi tıp uygulamalarının

temelini oluşturmaktadır. Doktorlar, tanı koyarken, tedaviyi planlarken sürekli yeni kararlar vermek durumundadır ve günümüz teknolojisi her bir karar aşamasında büyük rol oynamaktadır. Bilgisayarın sağlık sektöründe kullanım yolları; Hastanın eski sağlık kayıtlarına hızlı ve tam olarak ulaşmak, Hastanın güncel ziyaretinde oluşan bilgileri (öykü, yakınma, lab. bulguları vb.) kaydetmek, Reçete ve raporları hazırlayıp saklamak. Hizmete ilişkin istatistikler, raporlar hazırlamak ve Sağlık ocağının bir ofis olarak gereksinim duyduğu uygulamaların çalıştırılması şeklindedir (Sincan, 2000, s. 9).

Toplumun en önemli kurumlarından biri olan eğitim, doğrudan ve dolaylı olarak bireysel ve toplumsal yaşamı etkilemektedir. Bilişim teknolojileri, uzaktan eğitim için önemli bir araç olma işlevini üstlenmesinin yanında, genel olarak eğitimin gerçekleşmesinde de güçlü materyaller sunmaktadır. Bilişim teknolojilerinin sağladığı zengin malzemeler eğitimin amacına ulaşması yönünde önemli ölçüde destek vermektedir. Uzaktan eğitim ise, özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte, coğrafyadan bağımsız, ilk, orta ya da yüksek eğitim düzeyinde ya da belirli alanlarda bilgilendirme, beceri/sertifika kazandırma ya yönelik olarak tüm dünyadan giderek daha fazla kullanılmaya başlamıştır. Buna rağmen bilişim teknolojilerinin eğitimde yararlı olarak kullanılabilmesi; bilgisayar/internet erişimi, gerekli altyapı, bilgisayar okuryazarlığı gibi etkenlere bağlıdır (Dedeoğlu, 2006, s. 23-24)

Yasal sistemin bilişim teknolojilerini günlük işlerin yapılmasında yardımcı bir araç olarak kullanmasından öte, bilişim teknolojilerinin yaşamın neredeyse bütün alanları üzerindeki etkisi, sosyal yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olan hukuk kurumunda yeni düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Yeni teknolojilerin etkisiyle ortaya çıkan birtakım sorunların çözülmesine varolan yasaların bir kısmı yanıt verirken, mevcut yasaların yetersiz kaldığı durumlarda ya yeni düzenlemelere, ya da yeni yasalara gerek duyulmaktadır (Dedeoğlu, 2006, s. 26).

2002 Türkiye Bilişim Şurası Sonuç Raporu'nda bilişim teknolojilerinin hukuk kurumu üzerindeki etkileri ve gözetilmesi ve öncelik verilmesi gerektiği düşünülen sorunlardan bazıları aşağıda listelenmiştir (Türkiye Bilişim Şurası, 2002, s. 90-102):

- Elektronik imzanın hukuken geçerli olmaması ve Elektronik belgelerin devlet tarafından kabul edilmemesi,
- Kişisel bilgilerin mahremiyetinin sağlanmamış olması,

- İnternet ortamında işlenen suçların tanımlanmaması olması,
- İnternet üzerinde yapılan işlemlerde tüketici haklarının korunmamış olması,
- Bilgi güvenliğinin yeterince sağlanmaması,
- Kamu Bilgilerinin vatandaşın kullanımına açık olmaması,
- Fikri hakların korunamaması şeklindedir.

Bu sorunlara, son bölümde ayrıntılı bir biçimde değinilecektir. Enformasyon çağında büyük değişime uğrayan başka bir kurum da ekonomidir.

Castells, yirminci yüzyılın son çeyreğinde, dünya çapında yeni bir ekonominin ortaya çıktığını söylemiş ve bu yeni ekonomiyi enformasyonel, küresel ve ağ örgütlenmesine dayalı olarak üç kategoride nitelendirmiştir. Bu ekonomi enformasyoneldir çünkü bu ekonomide birimlerin ya da ajanların (şirketler olsun, bölgeler olsun, ülkeler olsun) üretkenliği, rekabet gücü temelde verimli bir biçimde bilgiye dayalı enformasyon üretme, işleme ve uygulama kapasitelerine dayalıdır. Küreseldir, çünkü üretimin, tüketimin ve dolaşımın bileşenleri (sermaye, emek, hammadde, yönetim, enformasyon, teknoloji, piyasalar) kadar kilit faaliyetleri de ya doğrudan ya da ekonomik ajanlar arasındaki bir bağlantılar ağı üzerinden küresel ölçekte örgütlenmiştir. Ağ örgütlenmesine dayalıdır, çünkü yeni tarihsel koşullarda, üretim küresel bir girişim ağları arasındaki etkileşim ağı üzerinden gerçekleşmekte, rekabet burada yaşanmaktadır. Bu yeni ekonomi 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktı, çünkü enformasyon teknolojisi devrimi bu ekonominin yaratılması için parçalanamaz maddi bir temel hazırladı diyerek bilgisayarların çağımızdaki önemine dikkat çekmiştir (Castells, 2008, s. 100).

Drucker ise yeni ekonomiden bahsederken, son kırk yıl boyunca ekonominin merkezinde yerleşmiş olan sanayilerin artık enformasyon üretimi ve dağıtımıyla ilgili olduğunu belirtmiştir. Telekomünikasyon, bilgisayar, yazılım gibi enformasyon işleme araç ve gereçlerini üreten sanayilerle bunlara dağıtanların sektöre hâkim olduğunu belirtmiştir (Drucker, 1993, s. 254).

Ekonomi konusunda değinilmesi gereken son konu da İnternet Ekonomisidir. Kısaca klasik üretim sistemlerine internet teknolojisinin uyarlanması sonucunda verimliliğin artması ve maliyetin düşmesi ile oluşan yeni ekonomik sistem olarak tanımlanabilen internet ekonomisi, “sosyal” bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüze gelene kadar geçerli olan tüm sistemler ekonomik çerçevede etkilerini göstermiş ancak hiçbirisi bireyin yaşam tarzını

ekonomik çerçevenin dışında internet ekonomisi kadar etkilememiştir. Teknolojik gelişmeler bireyi ve toplumu birbirleri ile elektronik bir sinir sistemi aracılığıyla bağlamıştır. İnternet ekonomisi bireylerin alışkanlıklarını, yaşam tarzlarını, görüşlerini ve algılamaları üzerinde etkiler yaratmıştır. İnternet ekonomisi, çalışanların ve organizasyonun iletişim içinde bulunduğu kurum ve kuruluşların her an her yerden bağlanabilecekleri sistemlerdir. Fiziksel ofisler, iş saati, tatil günü gibi kavramlar giderek önemini kaybetmiştir. Günümüzde tüm iş süreçlerini internet ile uyumlu hale getirmek rekabetin ön şartı haline gelmiştir (Civelek, 2009, s. 39-41).

4. Bilişim Teknolojilerinin Etkileriyle Ortaya Çıkan Etik Sorunlar

Etik, ahlâkın ve ahlaki kuralların ortaya çıkışı, toplum/birey ilişkisindeki konumu, tarihsel gelişimi ve niteliği sorunsalını inceleyen ahlâk teorisini ve toplumsal bir varlık olarak insanın davranışının ne olması gerektiğini açıklayan, kurallar koyan, normatif ahlâkı da içeren öğretilerdir. Çoğu zaman ahlâk sözcüğü ile eş anlamda kullanılırken, bazen de; onunla eş anlamda değil fakat mesleki alanlarda “uyulması gereken doğrular” biçiminde de tanımlanmaktadır. Burada belirtilmesi gereken iki nokta vardır, öncelikle etik, ahlâk ile eş anlamlı değildir. Bir diğer nokta da etik, mesleki alanda, uygulamada, insan davranışı biçimlendirmeye yönelik “doğru” yargılar normu da değildir. Etik, ahlâk öğretileridir; toplumsallaşmış insanın eylemini yargılayan ve düzenleme çabası doğrultusunda kurallar koyan ahlâk teorilerinin ve ahlâkın, nedensel, tarihsel bilgisinin bütünlüğüdür (Pınar, 2005, s. 175).

Doksanlı yılların başından itibaren, bilişim teknolojilerinin geliştiği ve en çok kullanıldığı ülkelerde “bilgisayar etiği”, “bilişim etiği”, “teknolojide etik” gibi başlıklar altında bilişim teknolojilerinin birey ve toplum üzerinde etkilerinin irdelendiği ve var olup da artan ya da bilişim teknolojilerindeki gelişmeyle birlikte ortaya çıkan yeni sorunlar üzerinde giderek artan ölçüde bireysel ve kurumsal çalışmaların hız kazandığı görülmektedir. Etik tanımından hareketle eğer teknolojinin olumsuz olarak nitelendirilen ve bir değer sorununa neden olan etkisi varsa, bunun etik bir sorun olduğu söylenebilir. Bilişim teknolojileri insanlar tarafından tasarlanır, geliştirilir, satılır ve kullanılır. Dolayısıyla bu teknolojileri geliştiren, üreten, satan ve kullanan bireyler birbirleriyle doğrudan veya dolaylı olarak bir ilişki içerisinde (Dedeoğlu, 2006, s. 47-49).

Bilişim toplumunda ortaya çıkan etik sorunları: bilgiye ilişkin sorunlar, fikri

mülkiyete ilişkin sorunlar, erişim hakkı ve dijital uçurum, işsizlik, sağlık sorunları, yeni suç kavramı, iş hayatına ilişkin sorunlar, aile – sosyal ilişkiler, yapay zekâya ilişkin sorunlar ve daha bir çok bunlara benzer başlık altında toplanabilir (Dedeoğlu, 2006, s. 58).

Bilginin doğruluğu ve güvenilirliğine ilişkin sorunlar şu şekildedir:

İnternette elde edilen bilginin güvenilirliğini sorgulamak, ondan alınan bilgi miktarı arttıkça önemi daha da artan bir husus haline gelmiştir. “Güvenilir bilgi” bizim doğru olduğuna inandığımız bilgiyi tanımlar, fakat her doğru olduğunu inandığımız bilgi öyle değildir (Vedder & Wachbroit, 2003, s. 211-212). İnternet ortamındaki bilginin muazzam büyüklüğü ve çeşitliliği göz önüne alındığında; sunulan/edinilen bilginin değeri, güvenilirlik veya tarafsızlık, güncellik, uygulanabilirlik, site sahipliği gibi konularda şüphe uyandıran yanlış veya eksik bilgilerin (manipüle edilmesi) bulunma olasılığı web sayfalarının eleştirel bir değerlemesinin yapılması ihtiyacını doğurmaktadır. Web üzerinde aşırı bilgi olması ve bilgilerin anonim özellik taşımasından dolayı bireylerin eriştikleri bilgileri değerlendirebilmelerini sağlayacak becerilerin geliştirilmesi gerekmektedir. İnternette filtre veya süzgeç bulunmamaktadır. Herkes web sayfası oluşturabileceğinden, çeşitli yazarlar tarafından hazırlanmış sayısız kalite düzeyine sahip belge bulunmaktadır. Şüpheli ve yanıltıcı olanların yanında mükemmel kaynaklar da mevcuttur. Bu nedenlerle çevrimiçi bilginin derlenmesi, internette bilgi arama sürecinin en önemli bileşeni olmuştur. Bilgiyi eleştirel şekilde değerleyebilme ise bilgi çağının önemli bir becerisi haline gelmiştir (Yolal & Kozak, 2008, s. 116).

Bilişim toplumunun temelinde bulunan nitelik ve olanak; bilgiye kısa zamanda kolaylıkla ulaşabilmek, bu bilgiyi kullanabilmek, bu bilgiyi başka bilgilerle birleştirmek ya da birtakım süzgeçlerden geçirerek yeni bilgiler üretebilmek, bilgiyi dağıtabilmek ve saklayabilmektir. Ancak, bilişim teknolojilerinin sağladığı en önemli kaynak olan bilgi her zaman doğru olmayabilmektedir. Doğru bilginin bozulması, ya da yanlış bilginin üretilmesinin nedeni bilişim sisteminin herhangi bir ögesinde oluşabilecek arızadan, hatalı çalışmadan kaynaklanabileceği gibi, özel olarak geliştirilmiş virüslü bir yazılımın dosyalara bulaşarak verileri bozmasından, ya da belli bir çıkar doğrultusunda, belirli bir kişi ya da grup tarafından oluşturulmuş da olabilir (Dedeoğlu, 2006, s. 58-60).

Yanlış bilgilere ulaşmak daha da kötüsü ulaşılan yanlış bilgileri doğru sanarak yanılmak bazı konularda geri dönüşü olmayan sorunlara sebep olabilmektedir. Örneğin, tıpta bilgi kaynağı olarak internet kullanımı kimi zaman hasta

ile hekimleri karşı karşıya getirebilmekte, konu ile ilgili son derece yetersiz bir altyapıya sahip hasta yakınlarını yanlış yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla günümüzde “yanlış” bilgi edinmemek “doğru” kaynağı bulabilmek şarttır ve internet çağında bu hiç de kolay bir iş değildir. Çünkü çağımızda internet üzerinden bilgi iletişimi “özgür” ancak bir o kadar da “denetim dışıdır”. Aslında internette yer alan çoğu bilgiye “anonim bilgi” demek daha doğrudur ve dolayısıyla kaynağı yoktur. Özellikle tıp gibi yaşamsal konularda ise kaynaksız bilgi “hiçbir şey” demektir. İnternette yer alan tıbbi bilgilerin tamamına yakınına hiçbir filtre uygulanmamakta, denetleme gibi hiçbir kontrol mekanizması çalışmamaktadır. Çağdaş insan elbette ki, interneti bilgi kaynağı olarak kullanmalıdır. Ancak bunu yaparken en azından şu soruların önemini mutlaka bilmeli ve ona göre kaynak aramalıdır:

- Bilginin kaynağı nedir/kimdir, güvenilir bir kurum imzası taşımakta mıdır?
- Bilgi başka kaynaklarca da doğrulanıyor mu?
- Bilgiyi aktaran -yazar- kimdir? Yazar tanınıyor mu, alanında otorite mi? Yazarın otobiyografisine ulaşılabilir mi?
- Bilgi güncel mi? İçerik bilimsel mi yoksa hiciv, popüler öğeler veya reklam içeriyor mu?
- İçerikte yer alan bilgilerin güvenilir referansları var mı?
- Sitenin uzantısı “edu” veya “gov” ile sürüyor mu veya böyle sitelere bağlantı veriyor mu?
- Yazı hakemli veya editoryal kurulu olan bir sitede mi yayımlanmış?
- Söz konusu sitenin devamlılığı var mı, düzenli güncelleniyor mu, içeriği yenileniyor mu?
- Yazı başka kaynaklarda referans gösteriliyor mu?

Bilgisayar fiyatlarının ve internet erişim maliyetlerinin ucuzlaması sayesinde bugün internet erişimi olan kişisel bilgisayarların sayısı sürekli artmaktadır. Bununla beraber savunmasız bilgisayarların internet ortamında maruz kalacağı tehlikeler de gün geçtikçe artmaktadır. Bu tehlikeler; işletim sistemi açıkları, kullanıcı hesapları açıkları, paylaşımlar ve hizmetler, web tarayıcılarının açıkları, güvensiz yazılımlar ve casus yazılımlar, ağ ve internet üzerinden gelebilecek tehlikeler: virüsler, solucanlar, truva atları ve hacker saldırıları, tuş kaydediciler ve olta yöntemleri, numara çeviriciler ve diğer olası tehlikeler

şeklinde sıralanabilir (Zeydan, 2006, s. 1). Güvenli bilişim sistemleri kurmak, kurulan sistemlerin doğru çalışmasını sağlamak ve dış zararlardan korumak bilişim sistemleri yönetiminin her zaman önemli bir parçası olmuştur (Dedeoğlu, 2006, s. 61).

Bilişim ve sistem güvenliği, kurumların sahip olduğu bilgi kaynaklarının korunmasına yönelik güvenlik tedbirlerini kapsamaktadır. Kurumun sahip olduğu maddi varlıklar yanında kurumun bilgisi de değeri olan ve korunması gereken bir varlıktır. Güvenlik açıkları, başarılı bilişim saldırıları ve bilgi kayıpları kurumların itibarlarını zedelemekte, güvenilirliklerini azaltmakta, pazar ve müşteri kayıplarına neden olabilmektedir. Bu saldırıların sonuçlarının getirdiği riskler göz önüne alındığında, bir kurum için bilgi güvenliğinin sağlanması hayati önem taşımaktadır. Bilişim ve sistem güvenliği konusu oldukça dinamik bir kavramdır. Bilgi güvenliğini sağlamaya yönelik güvenlik tedbirleri tek başlarına etki olmaz, bu tedbirlerin birbirleri ile etkileşimli çalışması gerekir. Aynı zamanda tedbirlerin izlenmesi, gerektiğinde güncellenmesi önemlidir (İlçin, Adak, & Çakır, 2014, s. 11-12).

Bilgi güvenliği diskte, iletişim ağında, yedekleme ünitelerinde ya da başka bir yerde tutulan verilerin, programların ve her türlü bilginin korunmasıdır. Bilişim güvenliğinin temel amaçları Gizlilik, Bütünlük, Erişebilirlik, İnkâr edememe ve İzleme olarak verilebilir. Bu amaçla geliştirilen bir güvenlik sistemi bilişim teknolojilerinde aşağıdaki hedefler doğrultusunda tasarlanmalıdır (Türkiye Bilişim Derneği, 2006, s. 3):

- Her türlü bilgi, belge ve iletişimin yetkisiz kişilerin ve üçüncü şahısların ellerine geçmesini engellemek amacıyla gizliliklerinin sağlanması,
- Kurumsal dokümanların ve bilgilerin personel hatalarından veya virüsler, Truva atları ve üçüncü şahıslar tarafından değiştirilerek bütünlüklerinin bozulmasının engellenmesi,
- Doküman ve bilgilere sorunsuz ve zamanında erişilebilmesi ve doğal felaketler sırasında bile bilgiye kesintisiz ulaşabilmesi,
- Kaynaklarının israfının önlenerek çalışma verimliliğinin artırılması.

a. Gizlilik ve Özel Yaşama Dair Sorunlar

Bilişim teknolojilerinin yaygınlığı, yaşamın neredeyse her alanında kullanılması ve her geçen gün giderek daha çok işin elektronik ortamda yapılıyor olması bir taraftan hız ve kolaylık sağlarken öte yandan bireysel yaşamların izle-

nebilmesine, kişilere ilişkin özel bilgilere erişilebilmesine, birey ya da grupların gözetlenebilmesine de olanak sağlamaktadır. Günümüzde iş başvuruları, sağlıkla ilgili işlemler, bankacılık işlemleri, uçak ya da otel rezervasyonları, pasaport başvuruları, sosyal sigorta işlemleri, haberleşme, alışveriş ve daha birçok işlem ya doğrudan elektronik ortamlarda yapılmakta ya da bu işlemlerle ilgili olan kayıtlar elektronik ortamlarda saklanmaktadır. Birey ve kurumların sahip oldukları bu bilgiye yönelik olarak bir takım sorumlulukları bulunmaktadır. Öncelikle, bu bilginin toplandığından ilgili bireyin haberi olması ve buna onay vermesi gerekmektedir. Ayrıca, kişilere yönelik veri toplanmasının geçerli bir açıklaması olmak durumundadır. Kişiler hakkında bilgi sahibi olan birey ya da kurumlar bu bilginin doğru olarak, bozulmadan saklanması, yetkisiz giriş ve kötü kullanıma karşı korunmasına yönelik sorumluluklar taşımaktadır. Bunun yanı sıra, veritabanı'nda hakkında bilgi olan bireyler, bu bilginin denetlenmesi ve güncellenmesine, bu bilginin nerede kullanıldığını öğrenmeye yönelik hak sahibidirler (Dedeoğlu, 2006, s. 63).

İnternet, haberleşme mahremiyeti bakımından oldukça karmaşık problemleri ve olanakları gündeme getirmektedir. “Dijital iz takibi” diye özetleyebileceğimiz süreç, söz konusu bu problem ve olanakların temelidir ve çeşitli veri tabanı uygulamalarıyla gerçekleştirilir. İnternet üzerinde yapılan her paket alımı ve gönderiminin bir “iz” bıraktığı bilinmektedir. Bu iz, “İnternetin özgür bir iletişime olanak verdiği” yönündeki söyleme ciddi bir tektiptir. İz, izleyene, izlenen aleyhinde bir güç kullanma potansiyeli demektir. Bu güç ilişkisinin daima ekonomik bir anlamı da vardır. Bu nedenle dijital iz ve buna bağlı haberleşme mahremiyeti, ekonomi politik bir bağlama sahiptir. İnternette haberleşme mahremiyetinin ekonomi politik bağlamını izleyebileceğimiz en belirgin uygulama, en yaygın internet servislerinden biri olan e-postadır. E-posta adresleri ile iletilen içerik kadar, bizzat bu adreslerin kendileri de bir mahremiyet konusudur. Tıpkı kamusal metinlerde yer alan telefon numaralarının herkese açık olmaması gerektiğinin savunulduğu gibi, e-mail adreslerinin de herkesin erişimine açık olmaması gerektiği savunulmaktadır. Örneğin, bir form doldurulurken verilen e-posta adresinin, o formun amaçları dışında üçüncü kişilerce kullanılmayacağına güvence altına alınması beklenmektedir (Atabek, 2006).

Bilgilenme hakkı ve özel yaşamın gizliliğinin korunması birbiriyle çelişen iki hak olarak görülmektedir. Bireyin istedikleri bilgiye kısa zamanda erişebilir olmaları, günümüz bilişim toplumunun en önemli olanağıdır. Ancak bilginin toplanması aşamasında, kişilerin özel bilgileri kamuya açılabilenkte, bireyle-

rin özel yaşamları zedelenebilmektedir. Özel ya da resmi kurumların bilgisayarlarındaki veri tabanlarında bulunan, bireye ilişkin bilgilerin yanı sıra, günümüz toplumlarında, bireylerin ve toplumların güvenliğini korumaya yönelik olarak kişisel ya da kamusal alanlar kolaylıklar gözetlenebilmekte ya da birey veya gruplar izlenebilmektedir. Bir yandan temel bir hak olan güvenli yaşama ortamı sağlanması yönünde çaba harcanırken, öte yandan bireylerin belki de en temel hakkı ve insani niteliği olan özel hayatı, özerkliği zedelenebilmektedir (Dedeoğlu, 2006, s. 63-64).

Günümüz toplumunda insanlar, kendi rızaları ile başta evleri ve odaları olmak üzere, istedikleri her mekânda (okul, ofis, park, restoran vs.) internet sayesinde tüm dünyaya açılırken, hiçbir yere ait olmadan her yerde var olabilirken, aynı zamanda da kendilerini kapatarak her yerde ve her zaman gözetime tabi olmaktadır. Gerçek dünyadan soyutlanan bireyler, aynı zamanda istenilen anda kişilik profillerine ulaşılacak denli kolay bir gözetime ve gözetleyenlerce her an uğrayabilecekleri yönlendirmelere maruz kalmaktadırlar. Gözetlendiklerinin farkında olarak otokontrol sahibi olmuş “özne-nesne”lerin yerini, özgür olduğunu düşünen, ancak kendilerine özgürlük veren araçların aynı zamanda sürekli gözetiminde olduklarının farkında olmayıp, bir özgürlük yanılsamasına düşen, bilgisayarlarca yapılandırılmış kimliklere sahip olduklarından bihaber “özne-nesne”ler almıştır (Gücüyener, 2011, s. 58).

Günümüzde her mağaza kartı kullanıldığında, müşterilerin isimleri yaptıkları alışverişler ile birlikte, her cep telefonu veya kredi kartı kullanımı yer bilgileriyle birlikte veri tabanlarına kaydedilir, analiz edilir ve daha sonra kullanılmak üzere saklanır (Stadler, 2002, s. 120). Bu bilgiler şirketlere onların sunduğu hizmetler ve araçlar kullanılarak gönüllü olarak verilmektedir. Fakat günümüzde özel yaşamımıza dair bilgiler bizlerden izin dahi almaksızın kaydedilip, kullanılabilir. Özel yaşam; kişilerin kendilerine ait, istediklerinde yalnız kalabildikleri, başkalarıyla paylaşma konusunda kendilerinin karar verebilecekleri bilgilerin bulunduğu, bireysel özgürlük, gizlilik ve özerkliğin olduğu yaşam alanıdır. Teknolojinin sağladığı olanaklar, bireylerin özel yaşamlarında izlenmesi, gözetilmesi ve rahatsız edilmelerine yol açmıştır (Dedeoğlu, 2006, s. 67).

b. Telif Hakları ve Fikri Mülkiyete İlişkin Sorunlar

Telif hakları, entelektüel mülkiyet kavramıyla koşut olarak gelişen bir

kavramdır. Malların mülkiyeti gibi fikrin de mülkiyeti olduğu görüşü özellikle kapitalizmin 1980'lerle başlayan küresel aşamasında güçlü olarak gündeme gelmiştir. Fikri mülkiyet hakları, 19. yüzyıldan itibaren teknolojik gelişme nedeniyle hızla artan icatların korunmasına yönelik olarak, özellikle icat sahipleri tarafından patent uygulamaları kapsamında dile getirilmiştir. Ancak 20. yüzyıl başlarında kapitalizmin gelişmesine ve büyük şirketlerin ortaya çıkmasıyla fikri mülkiyet hakları eser ya da icat sahiplerinin olduğu kadar şirketlerin de takip ettikleri bir konu haline gelmiştir. Fikri mülkiyet haklarının önemli bir hukuk uzmanlığı alanı ve temel bir ticari kaygı haline gelmesi ise küresel kapitalizmin 1980'lerde başlayan dönüşümünde ortaya çıkmıştır (Atabek, 2006, s. 4).

Bilişim toplumunda teknolojinin sağladığı olanaklarla fikir eserleri kolaylıkla kopyalanıp, dağıtılabilmekte; bu durum sonunda fikir eserlerini üretmek için emek ve zamanlarını veren hak sahipleri harcadıkları emek ve zamanın karşılığını alamamaktadırlar. Bir taraftan adalet erdemi zedelenirken öte yandan uzun vadede bu eserlerin üretilebilmesi yönünde bir engel oluşmaktadır (Dedeoğlu, 2006, s. 70).

Ramazan Acun, "İnternet ve Telif Hakları" makalesinde internet ortamında eserlerin kolay çoğaltılıp dağıtılabilmesi konusunda; "Telif hakları basili medya ile birlikte ortaya çıkmıştır. O dönemde eserlerin korsan kopyalarını yapmak çok zordu. Bir eseri çoğaltabilmek için en azından bir baskı makinesine ihtiyaç vardı; bu ise herkesin sahip olabileceği bir imkân değildi. Ayrıca, bütün bir kitabı harf harf yeniden dizmek gerekiyordu. Dahası, korsan yayın kolayca tespit edilip, korsan yayıncılar cezalandırılabilmekteydi. Yirminci yüzyılda ortaya çıkan ve hızla yaygınlaşan fotokopi, ses (audio) ve görüntü (video) kaydediciler gibi yeni teknolojiler, telif hakkı sahibi ile potansiyel korsan çoğaltıcı arasındaki ilişkiyi değiştirmiştir. Artık herhangi ortalama bir insan da kitap ve makaleleri kopyalayabilmekte, hoşuna giden müzik albümlerini ve televizyon programlarını kasetlere kaydedebilmektedir. Ancak, yapılan kopyalar her zaman orijinalinden daha düşük kalitede olmaktadır. Dijital ortamdaki bir eserin ise, bir-iki tuşa dokunmakla hiç masrafsız ve hiç kalite kaybı olmaksızın istenilen sayıda kopyası yapılabilir. Kopyadan kopya yapmak da kaliteyi hiç bir şekilde etkilememektedir. Kolayca çoğaltabilmenin yanında, dijital medyanın bir diğer özelliği de kolay iletimdir. Elektronik posta (e-mail) yoluyla telif hakkına konu olan bir eser binlerce kişiye postalanabilmekte veya Web aracılığıyla potansiyel olarak milyonlarca kişinin erişimine açık hale getirilebilmektedir." demiştir (Acun, 2000, s. 13).

c. Dijital Uçurum Sorunu

Günümüzde internet kullanan bir birey ile internet erişimi bulunmayan bir birey arasında bilgi erişimi konusunda çok ciddi farklar bulunmaktadır. Dijital uçurum, teknolojik altyapının toplum içerisinde eşit ağırlıklı olarak yayılması ve toplum kesimleri arasında teknoloji kullanımına yatkınlık oranındaki eşitsizlik olarak tanımlanabilir. Teknoloji altyapısının eşit ağırlıklı olarak yayılmaması genellikle gelişmekte olan ülkelerde rastlanmakta olan bir sorun olup ikincisi yani toplum bireyleri arasında teknoloji kullanımına yatkınlık oranındaki eşitsizlik genç ve girişimci nüfusun oranına bağlı olarak gelişmiş ülkelerde de rastlanan bir olgudur. Dijital bölünmenin üçüncü şekli ise ülkeler arasında teknoloji kullanım oranına bağlı olarak oluşan uçurumdur. Dijital gelişim süreci teknolojik altyapının kurulması ile başlamaktadır. Teknolojik altyapı kurulumunu bireysel gelişim izlemektedir. Bireysel gelişim süreci PC kullanımında ki artış ile başlamakta, internet kullanımında ki artış ile devam etmektedir. Günlük internet kullanım süresindeki artış ise bireysel gelişim sürecindeki artışın en önemli göstergelerinden biridir. Fakat ülkelerin durumlarına göre değişiklik göstermekle beraber toplum kesimleri arasında bu teknolojik altyapıya ulaşım eşit miktarda olmayabilir ve bu durum sonucunda bireyler arasında gelişim süreci bağlamında uçurumlar oluşmaya başlar. Bir taraf iletişim olanaklarından sonuna kadar yararlanıp, bilgisayarları, mobil teknolojileriyle dünyada meydana gelen değişimlerden anında haberdar olma imkânına sahipken, diğer taraf halen telefon, televizyon gibi temel iletişim olanaklarından bile mahrum olabilir (Civelek, 2009, s. 18-23).

d. İşsizlik Sorunu

Bilişim toplumunda ortaya çıkan bir diğer etik sorun da işsizliktir. Çalışma hayatında işlerin, istenildiği biçimde, daha kısa zamanda, daha kolay olarak yapılabilmesini, üretimin ve ürün kalitesinin artmasına olanak sağlayan bilişim teknolojileri öte yandan giderek daha geniş iş alanında ve daha büyük ölçüde insan gücünün yerini alan işsizlik sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başlangıçta ağırlıklı olarak üretim alanında kullanılan bilişim teknolojileri önceleri salt mavi yakalı işçileri tehdit ederken, teknolojinin insan gücünün yerine geçişi zamanla diğer alanlara da yayılmış, banka memurları, sekreterler, satış görevlileri, ofis memurlarının yanı sıra orta kademe yöneticilerin de sayısı azalmıştır. İşini kaybeden insanların yeni ortaya çıkan iş alanlarının ço-

ğunda çalışacak bilgi ve beceriye sahip olmamaları onların boştta kalmasına sebep olmaktadır. Hem bireysel hem de toplumsal bir sorun olan işsizlik, bireylerin yaşam gereksinimlerini karşılayacak gelirden oksun kalmaları sonucu ekonomik sıkıntıya düşmelerine, üretmedikleri için mutsuz olmalarına, psikolojik çöküntüye girmelerine ve sonuç olarak mutsuz olmalarına sebep olmaktadır. İşsizlik öncelikle insani bir sorundur ve sadece bu neden, çözümü için çaba sarf edilmesi için yeterlidir. Sıkıntı içinde olan, üretmeyen, yaşamsal gereksinimlerini karşılayamayan bireylerin olduğu bir toplum sorunlardan arınmış, gelişmiş, ideal bir toplum değildir (Dedeoğlu, 2006, s. 80-82).

Civelek, işsizlik ve verimlilik arasındaki oluşan kısır bir döngüden bahsetmektedir. Az elemanla çok iş yapılmasının ve ürünlerin daha ucuza imal edilmesinin sonucunun bolluk ve ucuzluk getirmesi beklenir fakat bu süreç beklenmedik bir şekilde kriz yaratmaktadır. Çünkü işçilerin çıkartılması ürünü tüketecek kişilerin işsiz kalmasına ve rekabet ortamında verimlilikten gelen karın ürün fiyatlarındaki indirimle yansımaya yüzünden para kazanılmamasına sebep olmaktadır. Günümüzde şirketlerin verimlilikleri artmış fakat kârlılıklarında artış beklenirken tam tersi düşüş meydana gelmiştir. Bu durumda firmalar kârlılığını arttırabilmek için yeniden işçi çıkarmaya başlamıştır (Civelek, 2009, s. 36).

e) Sanal Ortamlar Konusundaki Sorunlar

Fiziksel olarak bir araya gelemeyecek ya da gelmesi güç olan çok sayıda kişinin bilgi, duyu ve düşüncelerini paylaşabileceği ve değiştirebileceği bir ortamda bulunabilmesi kuşkusuz olumlu bir niteliktir. Ne var ki değiştirilen bu bilgilerin doğruluğundan ne denli emin olabileceğimiz sorunsalından, sanal ortamlarda yaşanan bu dostlukların ne kadar gerçek ve güvenilir olabileceğine değin bir dizi problem bulunmaktadır. “Çok kişiden çok kişiye” iletişimin gerçekleştiği sanal topluluklardaki iletişimin ne ölçüde doğal olduğunu kestirmek zordur. Bunlarla birlikte sanal ortamda artan ilişkilerin bireyleri giderek gerçek sosyal ilişkilerden fiziksel ya da psikolojik anlamda uzaklaştırabileceği de gözlenmektedir. Sanal ortamda üyesi olduğu sanal toplulukla buluşan bir birey, bunu gerçek hayatta dostlarıyla birlikte yiyeceği bir yemek, izleyeceği sanatsal bir gösteri ya da dinleyeceği bir konferans için harcayacağı zamanı kullanarak yapmaktadır. Başka bir endişe de sanal ortamlarda bulunan farklı, gizli amaçlar taşıyan kişilerin buldukları sanal topluluğu kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmesi tehlikesidir. Biraz daha farklı bir bakış

açısından bakılırsa, sanal ortamlarda silah kullanan, ortalığı yıkan çoğu çocuk olan kişiler bir yandan şiddete alışmakta, gerçek yaşamda şiddet kullanmaya eğilimli olabilmekte, öte yandan, sanal da olsa “varmış gibi” olan şiddet ortamında bir süre bulunmanın sonunda psikolojik bozukluklar gösterebilmektedir (Dedeoğlu, 2006, s. 94-96).

5. Sonuç

Günümüzde teknolojinin geldiği durum, yeni aygıtlar, yazılımlar ve onların özellikleri her geçen gün bizleri şaşırtmaya devam etmektedir. Teknoloji ile hızla ilerleyen insanlık zaman içerisinde yeni değerler kazanırken eski değerlerini ya ilerlemeye uygun bir hale getirmekte ya da tümüyle unutarak onları arkada bırakmakta ve belki de hiç bitmeyecek bir değişim süreci geçirmektedir. Fakat insanoğlunun karşılaştığı sonuçlardan bahsederken bu ilerleme ve değişim sürecinin bugüne kadar tamamen olumlu bir yönde ilerlediğini veya gelecekte bu şekilde ilerleyeceğini söylemek zordur. Etik değerler toplumun temelini ve onun kurumlarını ayakta tutan en temel yapı taşlarından bir tanesidir. Toplumun iletişim, etkileşim ve karşılıklı güven ilişkilerine dayanan bir kurum olarak nitelendirirsek, etik bu ilişkilerin her birinin de kökünde bulunan bir olgudur. Karşılaştığımız sonuçlar, ilerleme ve kazanma arzusuyla yanıp tutuşan insanoğlunun, bu arzunun bir bölümünü medeniyetini ayakta tutan etmenleri daha iyi bir duruma getirmek için harcaması gerektiğini göstermektedir. Teknolojiyi geliştiren, kendisini dünyanın sahibi olarak gören insanoğlu, günümüzde karşılaştığımız işsizliği, hak ve hukuk ihlallerini, toplumsal ayrılıkları, altyapısal sorunları ve dijital uçurumlardan kaynaklanan sorunları çözebilecek kudrettedir.

6. Kaynaklar

- Acun, R. (2000). İnternet ve Telif Hakları. *Bilgi Dünyası*, 1(1), 5-25.
- Arslan, A. (2004). Bir Sosyolojik Olgu Olarak Televizyon. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-17.
- Artut, S. (2014). *Teknoloji-İnsan Birlikteliği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atabek, Ümit. İnternette etik sorunların ekonomi politik bağlamı. *Küresel İletişim Dergisi*, 2(8) (2006).
- Castells, M. (2008). *Ağ Toplumunun Yükselişi* (Cilt 3). (E. Kılıç, Çev.) İstanbul:

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Civelek, M. E. (2009). *İnternet Çağı Dinamikleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Çalışkan, N., & Aslanderen, M. (2014). Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 15(2), 263-277.
- Dedeoğlu, G. (2006). *Bilişim Toplumu ve Etik Sorunlar*. İstanbul: Alfa Akademi.
- Drucker, P. (1993). *Kapitalist Ötesi Toplum*. (B. Çorakçı, Çev.) İstanbul: İnkilâp Kitapevi.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gücüyener, M. (2011). Panoptik Gözetimden Synoptisizime Gözetim Toplumu. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi. Afyon
- İlçin, E. T., Adak, Ş. F., & Çakır, H. (2014, Ocak). Bilişim Güvenliği Tedbirleri ve TKDK Kurumunda Uygulama Örneği. *Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 7(1), 11-17.
- Kline, S. J. (1985). What is Technology. *Bulletin of Science Technology Society*, June 1985:5, 215-217.
- McLuhan, M. (2007). *Gutenberg Galaksisi*. (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pınar, B. (2005). *Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü Söylem ve Gerçek*. F. Başkaya (Dü.) içinde, Etik. (s. 175-184). Ankara: Maki Basın Yayın.
- Sincan, M. (2000). Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri İçin Bilişim Rehberi. *Sted Dergisi*, Aralık, 9.
- Stadler, F. (2002). Opinion. Privacy is Not The Antidote to Surveillance. *Surveillance & Society*, 1(1), 120-124.
- Şahin, Ö., & Balta, E. (2001). Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksist Düşünce. *Praksis*, 4. 185-186.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü . (2008). *İNTERNET KULLANIMI VE AİLE*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga*. (S. Yeniçeri, Çev.) İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Türkiye Bilişim Derneği. (2006). *Bilişim Sistemleri Güvenliği El Kitabı Sürüm 1.0*. Ankara: Türkiye Bilişim Derneği Yayınları.
- Türkiye Bilişim Şurası. (2002). *e-Devlet Çalışma Grubu Raporu*.

- Tyler, T. R. (2002). Is the Internet Changing Social Life? It Seems the More Things Change, the More They Stay the Same. *Journal of Social Issues*, Vol. 58(No. 1), 195-205.
- Vedder, A., & Wachbroit, R. S. (2003). Reliability of information on the Internet: Some distinctions. *Ethics And Information Technology*, 5(4), 211-215.
- Yolal, M., & Kozak, R. (2008, Nisan). Bilgiye Erişim Aracı Olarak Öğrencilerin İnternete Yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(20), 115-128.
- Zeydan, Ö. (2006). Kişisel Bilgisayarlar ve İnternet Güvenliği. T. E. Üniversitesi (XI. "Türkiye'de İnternet" Konferansı, 21-23 Aralık, 2006, Ankara). Ankara 2006 s.1-6.

